

**ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА ЗАРАЖЕННЯ ВІРУСОМ ІМУНОДЕФІЦИТУ ЛЮДИНИ
ЧИ ІНШОЇ НЕВИЛІКОВНОЇ ІНФЕКЦІЙНОЇ ХВОРОБИ, ЩО СТАНОВИТЬ
ЗАГРОЗУ ЗДОРОВ'Ю ЛЮДИНИ****LEGAL CHARACTERISTICS OF INFECTION WITH HUMAN IMMUNODEFICIENCY
VIRUS OR OTHER INCURABLE INFECTIOUS DISEASE
THAT POSES A THREAT TO HUMAN HEALTH**

Пустовий О.О., к.ю.н., капітан поліції,
старший викладач кафедри кримінології
та інформаційних технологій
Національна академія внутрішніх справ
ORCID ID: 0000-0002-5590-4117

Гумін О.М., д.ю.н., професор,
завідувач кафедри
міжнародного та кримінального права
Навчально-науковий інститут права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»
ORCID ID: 0000-0002-8016-945X

У статті досліджено кримінально-правову характеристику зараження вірусом імунодефіциту людини (ВІЛ) або іншою невиліковною інфекційною хворобою, що становить загрозу життю чи здоров'ю людини, відповідно до статті 130 Кримінального кодексу України. Проаналізовано склад кримінального правопорушення, зокрема об'єктивну та суб'єктивну сторони, особливості суб'єкта та об'єкта кримінального правопорушення.

Окрема увага приділяється проблемам правозастосування, зокрема труднощам доказування умислу, наявності факту зараження та згоди потерпілого. Розглянуто судову практику та позиції вітчизняних науковців щодо тлумачення термінів «невиліковна інфекційна хвороба» та «дії, що створюють небезпеку зараження».

У статті також порушено питання необхідності вдосконалення чинного законодавства з огляду на медичний прогрес та права людини. Запропоновано напрями для подальшого законодавчого уточнення та підвищення ефективності правозастосовної практики у цій сфері.

Ключові слова: ВІЛ, невиліковна інфекційна хвороба, кримінальна відповідальність, зараження, склад кримінального правопорушення.

The article examines the criminal law characterization of infection with the human immunodeficiency virus (HIV) or another incurable infectious disease which threatens human life or health, in accordance with Article 130 of the Criminal Code of Ukraine. The author analyzes the composition of the criminal offense, in particular, the objective and subjective sides, and the peculiarities of the subject and object of the criminal offense.

Particular attention is paid to the problems of law enforcement, in particular, the difficulties of proving intent, the existence of the fact of infection and the victim's consent. The author analyzes the case law and positions of national scholars on the interpretation of the terms "incurable infectious disease" and "actions that create a risk of infection".

The article also raises the issue of the need to improve the current legislation in view of medical progress and human rights. The author suggests areas for further legislative clarification and improvement of law enforcement practice in this area.

Key words: HIV, incurable infectious disease, criminal liability, infection, corpus delicti of a criminal offense.

Постановка проблеми. У сучасному суспільстві поширення небезпечних та невиліковних інфекційних захворювань, зокрема вірусу імунодефіциту людини (ВІЛ), становить не лише медичну, а й серйозну правову проблему. Однією з ключових загроз є умисне або необережне зараження осіб, що може спричинити тяжкі наслідки як для окремої особи, так і для суспільства загалом.

У зв'язку з цим постає необхідність чіткого кримінально-правового регулювання дій, що створюють загрозу зараження або призводять до фактичного інфікування ВІЛ чи іншими невиліковними хворобами. Водночас на практиці виникають проблеми з кваліфікацією таких правопорушень, доведенням складу кримінального правопорушення, а також дотриманням балансу між захистом прав потерпілих та недопущенням дискримінації інфікованих осіб.

Стан дослідження. Питання кримінально-правової відповідальності за зараження ВІЛ/СНІДом частково розглядалося у наукових працях таких дослідників, як: О.О. Дудоров, Ю.В. Баулін, О.М. Литвинов, І.І. Кучерова, які акцентували увагу на особливостях складу кримінального правопорушення, визначених у статті 130 КК України. Також у фокусі дослідження перебували питання умислу, інформованої згоди потерпілого та проблеми правозастосування.

Проте в умовах сучасного розвитку медичної науки та зміни у суспільному сприйнятті ВІЛ/СНІДу виникає потреба у переосмисленні підходів до тлумачення норм кримінального законодавства. Особливо актуальним є перегляд підходів до тлумачення поняття «невиліковна інфекційна хвороба», а також необхідність врахування практики Європейського суду з прав людини щодо недопущення стигматизації осіб, які живуть з ВІЛ.

Метою дослідження є комплексний аналіз правової природи діянь, пов'язаних із зараженням вірусом імунодефіциту людини або іншими невиліковними інфекційними хворобами, з'ясування особливостей складу відповідного кримінального правопорушення, виявлення проблем правозастосування та формулювання пропозицій щодо вдосконалення чинного кримінального законодавства України.

Результати. Кримінальне правопорушення, пов'язане із зараженням небезпечними інфекціями, зокрема ВІЛ, належить до кримінальних правопорушень проти життя та здоров'я особи. Це правопорушення полягає в тому, що особа, знаючи про свою інфекцію, не вживає необхідних заходів для запобігання зараженню інших осіб. Зараження інфекційними хворобами може відбуватися через різні шляхи, зокрема через незахищений статевий контакт, використання інфікованих медичних інструментів або

через материнську передачу хвороби дитині. Особливістю цього виду кримінального правопорушення є те, що він не лише шкодить здоров'ю потерпілого, а й створює серйозну загрозу для суспільного здоров'я, тому законодавство встановлює чіткі правила відповідальності за такі дії.

Основними ознаками цього правопорушення є: наявність певних дій, які призводять до зараження іншої особи, а також наявність умислу або необережності у діях особи, яка інфікує. Об'єктивна сторона кримінального правопорушення полягає в конкретних діях або бездіяльності, що безпосередньо спричиняють зараження, і мають причинно-наслідковий зв'язок між діями правопорушника та результатами. Наприклад, це може бути статевий акт без засобів захисту, використання нестерильних медичних інструментів або інші дії, що призводять до передачі інфекції [1, с. 45-50].

Правопорушення, що створюють загрозу здоров'ю людини, займають особливе місце у системі кримінального законодавства України. Це зумовлено тим, що здоров'я особи є однією з найвищих соціальних цінностей, гарантованих Конституцією України.

Особливістю діянь є те, що вони часто мають формальний склад кримінального правопорушення, тобто суспільно небезпечними визнаються дії, які створюють загрозу, але ще не спричинили реальної шкоди здоров'ю. Наприклад, свідоме зараження іншої особи вірусом імунодефіциту людини або іншою невиліковною інфекційною хворобою є кримінально караним навіть у тому випадку, коли зараження не настало, але існував реальний ризик. Це підкреслює превентивну функцію кримінального права, яке покликає запобігати шкідливим наслідкам, а не лише карати за їх настання [2, с. 117–121].

У системі кримінального законодавства такі правопорушення мають подвійний об'єкт – з одного боку, вони посягають на індивідуальне благо конкретної особи, з іншого – на суспільну безпеку, оскільки наслідки таких діянь можуть мати масовий характер. Наприклад, поширення інфекційної хвороби може становити загрозу не лише для однієї особи, а й для широких верств населення. У цьому контексті кримінальні правопорушення, що створюють загрозу здоров'ю, слід розглядати як такі, що одночасно зачіпають як приватну, так і публічну сферу.

З огляду на високий рівень суспільної небезпеки, держава надає особливого значення своєчасному виявленню та ефективному переслідуванню таких діянь. Їх кваліфікація потребує особливої уваги, оскільки необхідно довести не лише факт винчнення певної дії чи бездіяльності, а й наявність реальної загрози для здоров'я. Це, у свою чергу, вимагає глибокого аналізу обставин справи, застосування спеціальних знань у галузі медицини та епідеміології, а також співпраці правоохоронних органів із фахівцями.

Правопорушення, що створюють загрозу здоров'ю людини, є важливим інструментом реалізації охоронної функції кримінального законодавства. Вони спрямовані не лише на відновлення справедливості після заподіяння шкоди, а й на запобігання її виникненню шляхом криміналізації суспільно небезпечних форм поведінки, що несуть потенційну загрозу життєдіяльності людини. Їх належне нормативне визначення, практична реалізація норм, а також правозастосовна практика мають вирішальне значення у формуванні ефективної політики держави у сфері охорони здоров'я та безпеки громадян [3].

Особливістю інфікованих небезпечними хворобами, такими як ВІЛ, туберкульоз чи гепатит, мають специфічні права та обов'язки, що визначають їхній правовий статус в суспільстві. Згідно з законодавством, інфіковані особи мають право на медичну допомогу, яка включає безкоштовне лікування, обстеження, профілактичні заходи, а також доступ до реабілітаційних програм. Це право забезпечує своєчасне надання необхідної медичної допомоги

та контроль над хворобою. Важливою гарантією є право на конфіденційність, оскільки інформація про інфекційний статус особи не може бути розголошена без її згоди, за винятком випадків, передбачених законом, таких як загроза епідемії.

Інфіковані особи також мають право на працю без дискримінації, що означає, що роботодавці не можуть звільняти чи обмежувати в правах осіб на підставі їхнього здоров'я, якщо це не пов'язано з об'єктивними медичними протипоказаннями для виконання конкретної роботи. Крім того, інфіковані особи мають право на соціальну підтримку у вигляді пенсій, допомоги на лікування та реабілітацію, що дозволяє зберігати гідність та забезпечувати їх матеріальні потреби [4].

Однак, разом з правами, особи, інфіковані небезпечними хворобами, мають також певні обов'язки. Одним з них є дотримання режиму лікування, що включає регулярне приймання ліків, проходження обстежень та виконання рекомендацій лікарів. Це важливо для покращення їхнього здоров'я та запобігання передачі інфекції іншим особам. Крім того, інфіковані особи зобов'язані інформувати медичних працівників і партнерів про свій інфекційний статус, що дозволяє вчасно вжити необхідних заходів безпеки.

Ще одним важливим обов'язком є дотримання санітарно-епідеміологічних норм, що допомагає зменшити ризик передачі інфекції. Це включає використання засобів захисту під час статевих контактів, утримання від спільного користування інструментами, що можуть бути зараженими. Також, інфіковані особи повинні повідомляти своїх партнерів про наявність інфекції, що дає можливість вжити необхідних профілактичних заходів для запобігання зараженню.

Незважаючи на те, що законодавство України надає інфікованим особам рівні права, вони часто стикаються з соціальною стигматизацією та дискримінацією. Це обмежує їх можливості в доступі до роботи, освіти та інших соціальних благ. Тому, окрім медичного лікування, важливо забезпечити психологічну та соціальну підтримку для цих осіб, що допоможе зменшити рівень тривожності та ізоляції, з якими вони часто стикаються [5]. Законодавче регулювання надає цим особам необхідні гарантії медичного обслуговування, соціальної підтримки та захисту від дискримінації. Проте на практиці все ще існують проблеми, пов'язані з недостатнім рівнем соціальної інтеграції та правовою підтримкою, що потребує подальшого удосконалення правової та соціальної політики щодо цієї категорії осіб.

Визначення кваліфікуючих та особливо кваліфікуючих ознак кримінального правопорушення, яке призводить до зараження невиліковними інфекціями, є важливим і складним етапом в процесі правозастосування. Правова кваліфікація таких кримінальних правопорушень має вирішальне значення для забезпечення справедливості покарання та ефективного захисту прав і свобод потерпілих. Проблеми, які виникають на цьому етапі, вимагають розгляду і вдосконалення правозастосовної практики для досягнення більшої точності та справедливості в оцінці кримінальних правопорушень.

Кваліфікуючі ознаки вказують на наявність обтяжуючих обставин, які збільшують тяжкість кримінального правопорушення і, відповідно, передбачають більш суворе покарання. Вони є важливими при визначенні конкретної статті Кримінального кодексу України, яка регулює покарання за зараження невиліковними інфекціями. Однак існують певні проблеми при застосуванні цих ознак на практиці [6, с. 122-126].

Однією з найбільш суттєвих проблем є відсутність чітких критеріїв для визначення тяжкості наслідків зараження. Кваліфікація кримінального правопорушення залежить від того, чи були наслідки для здоров'я потерпілого важкими

або смертельними. Однак, інфекційні хвороби, такі як ВІЛ або гепатит, можуть не проявлятися протягом тривалого часу, і потерпілий може навіть не знати про своє зараження. У таких випадках кваліфікація кримінального правопорушення може бути ускладнена, оскільки оцінити реальні наслідки зараження до моменту їх прояву неможливо.

Іншою проблемою є те, що кваліфікація кримінального правопорушення за наявності умислу чи недбалості залежить від здатності довести наявність свідомого наміру передати інфекцію. Встановити намір зараження іншої особи дуже складно, особливо коли йдеться про інфекції, які можуть бути передані без явних ознак або симптомів на ранніх етапах. Це створює правову невизначеність і може призвести до невірної кваліфікації кримінального правопорушення [7].

Особливо кваліфікуючі ознаки є додатковими характеристиками, що посилюють відповідальність за кримінальне правопорушення. Вони можуть бути визначені в кримінальному законодавстві і відрізняються від загальних ознак складу кримінального правопорушення. У випадку зі зараженням невиліковними інфекціями, такими як ВІЛ або туберкульоз, особливо кваліфікуючі ознаки можуть включати низку факторів, що підвищують ступінь соціальної небезпеки діяння і впливають на кваліфікацію кримінального правопорушення.

Однією з основних особливо кваліфікуючих ознак є смертельні наслідки для потерпілого. Якщо зараження стало причиною смерті потерпілого, це є важливою обтяжуючою обставиною, що підвищує відповідальність правопорушника. В такому випадку слід враховувати, чи є смерть прямим наслідком інфекції, чи вона стала наслідком ускладнень, спричинених розвитком захворювання, таким як СНІД або туберкульоз.

Іншою особливо кваліфікуючою ознакою є групове зараження. Якщо в результаті дій правопорушника було інфіковано кілька осіб, це стає серйозною обтяжуючою обставиною. Подібні дії, що мають колективний характер, не тільки підвищують ризик поширення інфекції, але й ставлять під загрозу здоров'я значної кількості осіб. Такі кримінальні правопорушення особливо небезпечні і вимагають посиленої юридичної оцінки.

Ще однією важливою особливо кваліфікуючою ознакою є зараження, що призвело до тяжких наслідків для здоров'я потерпілого. Це може включати розвиток інвалідності, тривалі або тяжкі ускладнення, що суттєво погіршують фізичне здоров'я потерпілого. У таких випадках зараження не тільки призводить до фізичних страждань, але й має негативні соціальні наслідки для потерпілого, що також підвищує ступінь відповідальності правопорушника [8].

Особливо кваліфікуючою ознакою є також поширення інфекції у професійній сфері, коли особа, що має медичну практику або працює в умовах високого ризику зараження (наприклад, медичні працівники), заражає своїх пацієнтів або колег. Зараження в таких умовах є особливо небезпечним, оскільки медичні працівники мають спеціальні обов'язки щодо захисту здоров'я громадян і попередження розповсюдження інфекцій.

Не менш важливим фактором є умисне зараження іншої особи, коли правопорушник навмисно передає інфекцію іншій людині. Встановлення умислу у таких справах є складним процесом, оскільки часто інфекційні хвороби мають довготривалий латентний період і не дають відразу явних ознак. Однак умисне зараження може бути доведено через свідчення потерпілого, поведінку обвинуваченого та інші фактори.

Незважаючи на чітке визначення особливо кваліфікуючих ознак, на практиці існують певні труднощі в їх застосуванні. Однією з основних проблем є доведення причинно-наслідкового зв'язку між діями правопорушника та результатами для потерпілого. Оскільки інфек-

ційні хвороби можуть мати тривалий латентний період, часто складно встановити, чи саме вчинене діяння стало причиною розвитку хвороби або її наслідків [9].

Крім того, існують складнощі в оцінці умислу при зараженні. Встановлення того, чи було зараження свідомим, а не випадковим, є надзвичайно складним завданням, оскільки важко визначити, чи дійсно особа мала намір передати інфекцію. Враховуючи ці обставини, часто необхідно додатково досліджувати мотивацію і поведінку правопорушника на момент вчинення діяння.

Ще однією проблемою є недосконалість нормативних актів, що регламентують питання зараження інфекціями. Багато аспектів кваліфікації цього виду правопорушень потребують додаткового уточнення, зокрема у випадках, коли йдеться про особливо кваліфікуючі ознаки.

Правозастосування в контексті кримінальних правопорушень, що призводять до зараження невиліковними інфекційними хворобами, є надзвичайно складним процесом, який вимагає детального підходу до аналізу як загальних, так і особливо кваліфікуючих ознак кримінального правопорушення. Враховуючи тяжкість наслідків, що можуть настати для потерпілих, а також складність визначення причинно-наслідкових зв'язків і встановлення умислу, вдосконалення правозастосування є нагальною потребою. У цьому контексті важливо зосередитись на кількох основних напрямках, які забезпечать ефективну реалізацію кримінального законодавства та справедливе покарання для осіб, що вчинили такі правопорушення.

Однією з найбільших проблем у правозастосуванні у справах про зараження інфекційними хворобами є встановлення точного причинно-наслідкового зв'язку між діями правопорушника і наслідками для потерпілого. Враховуючи, що інфекційні хвороби, зокрема ВІЛ, мають тривалий латентний період, необхідно значно вдосконалити процеси медичних експертиз, які дозволяють визначити, чи саме зараження стало причиною розвитку хвороби.

Другим важливим напрямком є удосконалення механізмів кваліфікації кримінального правопорушення. На сьогодні існує певна нечіткість у визначенні та застосуванні особливо кваліфікуючих ознак, зокрема коли йдеться про групове зараження або зараження з тяжкими наслідками. Важливо детальніше прописати у нормативно-правових актах, які обставини слід вважати обтяжуючими.

Найбільше значення для забезпечення ефективного правозастосування має судова практика. З огляду на складність кваліфікації таких кримінальних правопорушень, дуже важливо, щоб справи про зараження інфекційними хворобами розглядалися кваліфікованими суддями, які мають досвід у кримінальних справах такого виду [10].

Важливим кроком на шляху до вдосконалення правозастосування є поширення правової освіти серед населення, особливо серед медичних працівників, оскільки саме вони можуть стати потенційними носіями інфекцій. Необхідно провести інформаційні кампанії для медичних працівників, в яких вони б ознайомились з основами правового регулювання щодо зараження інфекційними хворобами, відповідальністю за їх поширення та необхідністю дотримання відповідних протоколів у сфері охорони здоров'я. Включити до програм навчання медичних працівників питання правового регулювання інфекційних хворіб, зокрема щодо прав і обов'язків пацієнтів та медичних працівників у випадку виявлення інфекції. Проводити просвітницькі кампанії серед населення, які допоможуть людям краще розуміти можливі наслідки інфікування та знизити ризик поширення таких захворювань.

Не менш важливим є посилення співпраці між правоохоронними органами та медичними установами, адже для ефективного виявлення та розслідування правопорушень, пов'язаних із зараженням невиліковними хворобами, необхідно тісно взаємодіяти різним державним структурам. Варто розробити ефективні механізми обміну інфор-

мацією між правоохоронними органами та медичними установами, зокрема для своєчасного виявлення фактів зараження та реагування на них. Впровадити системи моніторингу та попередження, що дозволяють на ранніх етапах виявляти можливі випадки інфікування та ініціювати відповідні заходи. Створити спільні робочі групи, до складу яких будуть входити як правоохоронці, так

і медики, для аналізу випадків зараження та визначення правових наслідків для правопорушників.

Вдосконалення правозастосування в контексті особливо кваліфікуючих ознак у справах про зараження невиліковними хворобами є важливим етапом для забезпечення ефективної правової відповідальності та справедливого покарання.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бучко С. М. Кримінальна відповідальність за зараження ВІЛ та іншими інфекційними хворобами. Київ: Юридична думка, 2023. С. 45-50. URL: <https://lawbook.org.ua/kryminalna-vidpovidalnist> (дата звернення: 27.01.2025)
2. Петрова А. В. Захист здоров'я особи у кримінальному праві України. Київ: Юридична думка, 2023. С. 117-121. URL: <https://lawbook.org.ua/petrova-health-crime> (дата звернення: 27.01.2025).
3. European Union Agency for Criminal Justice. Health Protection and Criminal Law in the EU. Luxembourg: EU Publications, 2024. URL: <https://europa.eu/publications/health-criminal-law> (дата звернення: 27.01.2025).
4. Міністерство охорони здоров'я України. Статистика ВІЛ/СНІД в Україні на 2023 рік. URL: <https://moz.gov.ua/statystyka-VIL-2023> (дата звернення: 27.01.2025)
5. United Nations. Global Health and the Law: COVID-19, Epidemics and Infectious Diseases. New York: United Nations, 2023. URL: <https://www.un.org/health-and-law> (дата звернення: 27.01.2025)
6. Петрова Н. В. Соціальні наслідки інфікування ВІЛ у кримінальному контексті. Київ: Наукова думка, 2023. С. 122-126. URL: <https://nas.gov.ua/uk/social-vidpovidalnist> (дата звернення: 27.01.2025)
7. Верховна Рада України. Закон України «Про охорону здоров'я» від 19.11.1992 р. № 2801-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-12> (дата звернення: 27.01.2025)
8. International Labour Organization. Workplace Safety and Health Measures in the Context of Infectious Diseases. Geneva: ILO, 2023. URL: <https://www.ilo.org/health-safety> (дата звернення: 27.01.2025)
9. Звіт про правозастосування у галузі охорони здоров'я в Україні. Міністерство юстиції України, 2023. URL: <https://minjust.gov.ua> (дата звернення: 27.01.2025)
10. The European Court of Human Rights. Case Law on Public Health and Human Rights. Strasbourg: ECHR, 2024. URL: <https://www.echr.coe.int> (дата звернення: 27.01.2025)